

Emlékezés Berde Áronra (1819-1892), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Áron Berde (1819-1892), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Berde Áron jogtudós, közgazdász és természettudós, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja kétszáz évvel ezelőtt, 1819. március 8-án született Laborfalván (1876 óta Háromszék vármegye, ma Kovászna megye). 1892. június 25-én hunyt el Kolozsváron.

A Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 15-én tartott közgyűlésén választotta levelező tagjai sorába. Berde Áron székfoglaló előadását „A levegői nyirkosság némely égalji befolyása” címmel 1860. március 12-én tartotta. Az előadás még abban az évben, 1860-ban nyomtatásban is megjelent (Akadémiai Értesítő: A Matematikai és Természettudományi Osztály közleményei. Budapest, 1860. 1. kötet). Megválasztásában döntő szempont volt kiemelkedő, országszerte elismert tudományos munkássága.

Berde Áron a székely laborfalvi Berde család leszármazója. Az algimnáziumot 1827-től Székelykeresztúron, a felsőbb osztályokat pedig 1837-től a nagy múltú, igen színvonalas oktatást biztosító kolozsvári unitárius főiskolán végezte. Mindig kiváló, eminens diák volt. 1841 augusztusában a kolozsvári unitárius kollégium tanárának választotta.

Berde Áron testvéröccse volt a jogi tanulmányokat folytató, előbb ügyvéd, a Kiegyezést követően 1871-ben történt nyugalomba vonulásáig pedig belügyminisztériumi osztálytanácsos Berde Mózes illetve Berde Mózsi (1815-1893), aki 1848-1849-ben erdélyi kormánybiztos, majd az alkotmány visszaállítását követően országgyűlési képviselő volt.

Berde Áron a kor hagyományainak megfelelően tudását, ismereteit külföldi egyetemeken is gyarapította. További tanulmányok folytatása céljából 1842 augusztusában Berlinbe utazott. Berlinben négy szemeszteren át természettudományi stúdiumokat folytatott.

Tudományos igényű érdeklődése kiterjedt az államtudományokra (Staatswissenschaften) is. Berlinben a fiatal, nála csak három évvel idősebb, Friedrich Carl von Savigny-tanítvány Heinrich Rudolf von Gneist (1816-1895) 1838-ban promoveált és 1839-ben habilitált egyetemi magántanár államtudományi privatissimumát vette fel. Marburgban Franz Sylvester Jordan (1792-1861) ugyancsak államtudományi kollégiumának hallgatója volt. Heidelbergben Karl Heinrich Rau (1792-1870), akit a Magyar Tudományos Akadémia is tiszteleti tagjául választott, közgazdasági és pénzügytani előadásait hallgatta. A müncheni egyetemen Friedrich Benedikt Wilhelm von Hermann (1795-1868), az Európa-szerte ismert „Staatswirtschaftliche Untersuchungen über Vermögen, Wirtschaft, Einkommen und Verbrauch” című, több kiadást megért – az első kiadás 1832-ben jelent meg – mű szerzőjének előadásait hallgatja.

Giessenben a vegytani elemzés érdekében egy hónapot töltött. Franciaországban és Svájcban is járt ismereteinek bővítése céljából.

Erdélybe történt visszatérést követően, 1844 október elején foglalta el katedráját. Kolozsváron 1863-ig a természettudományok, elsősorban a vegytan, kémia oktatásával foglalkozott.

Erdélyben 1863-ban hozták létre a magyar tannyelvű kolozsvári jogakadémiát. A kolozsvári Királyi Jogakadémián hat tanári állás meghirdetésére került sor. Az 1863. november 13-án kinevezett tanári karban egyedül Berde Áron kapott rendes tanári (ordinarius) besorolást. A politikai tudományok, nemzetgazdaság és államisme nyilvános rendes tanára lett. Utóbb a

statisztikát, pénzügytant és az osztrák birodalomhoz tartozó (örökös) tartományok (Erblände vagy Erbländer) történelmét, mint rendkívüli tárgyakat oktatta. Előadásaiiban figyelemmel volt az egyes tartományok gazdasági, pénzügyi és kulturális fejlődésére, sajátosságaira. Kiváló pedagógusnak, előadónak tartották. Kollégiumait számos hallgató vette fel. Idgen nyelvekben való jártasságát kiválóan kamatoztatta tudományos munkái írása során. 1869-ben Berde Áront kinevezik a kolozsvári Királyi Jogakadémia igazgatójává. Kinevezésében döntő szerepet játszik szakmai tekintélye.

Berde Áront egyhangúlag választották meg az 1872-ben felállított és 1872. november 10-én megnyílt kolozsvári Tudományegyetem első rektorának. Berde Áron ünnepélyes beiktatására is ezen a napon, november 10-én került sor. Híres mondása, amely a rektori székfoglalójában hangzott el „Önök tudják, hogy az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg hírnevében, áldásos működésben” ma is érvényes.

A kolozsvári egyetem létrehozásakor nevezték ki nyilvános rendes tanárrá a nemzetgazdaságtan és pénzügytan tanszékre. A Jog- és Államtudományi Karon Berde áron volt egyedül a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Kolozsváron a Jog- és Államtudományi Karon 1872 őszén 12 professzor kinevezésére került sor. A Berde Áron által vezetett katedra mellett, hasonlóan a többi tanszékhez, szeminárium is működött.

Berde Áron az 1883–1884-es tanévben a Jog- és Államtudományi kar dékánja volt. A következő tanévben, a szokásoknak megfelelően a Karon a prodékáni tisztet töltötte be. Az 1873-1874. évi tanévben a kolozsvári egyetem Berde Áronnak a „doctor honoris causa” címet adományozta. A nemzetgazdaságtant és a pénzügytant Berde Áron 17 és fél szemeszteren át adta elő a kolozsvári egyetemen. 1890 őszén vonult saját kérésére nyugalomba. Tanszéki utóda 1891-ben Pisztóry Mór (1841-1906) lett.

Berde Áron az első magyar, magyar nyelven írt meteorológiai és klimatológiai szakkönyv („Légtüneménytan s a két Magyarhon égalji viszonyai s ezek befolyása a növényekre és állatokra”) szerzője volt. Ezt a munkáját a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban a Marczibányi-díjjal jutalmazza.

Kiemelendő, hogy Berde Áron a természettudományok területén, vonatkozik ez elsősorban a kémiára, úttörő szerepet töltött be a magyar szakszókincs – más elnevezéssel szaknyelv –, terminológia megalkotásában, továbbfejlesztésében és közérthetővé tételében. Nagy gondot fordított munkái megírása során azok stílusára is, ami szoros összefüggésben van Berde Áron irodalom, költészet iránti érdeklődésével és annak művelésével. Itt utalunk arra, hogy a költő Berde Áron első versei a kolozsvári „Remény” című lapban jelentek meg 1839-ben. Széles körben visszhangot kiváltó polémiája, vitája Vida Károllyal (1819-1862) a „Pesti Napló” egyik, 1856-ben publikált számában olvasható.

A „Természetbarát” című lapot 1846. július 2-tól Takács Jánossal együtt szerkesztette. Ezt a lapot, mely az első erdélyi természettudományos folyóirat volt, 1847. szeptember 23-ától 1848. június 29-éig már egymaga szerkesztette. Ezt a lapot, címét „Ipar- és Természetbarát”-ra változtatva hetente kétszer jelenteti meg. Ennek a lapnak, melyben a közgazdasági kérdések elemzése komoly szerephez jut, szerkesztői teendőit 1848. július 2. és november 9. között látta el.

Berde Áron az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc bukása után, az abszolutizmus korában a „Hetilap” című gazdasági, műipari és kereskedelmi folyóiratot 1852. október 2-ától 1855. március 31-éig szerkesztette. A „Hetilap”-ban is több, közgazdasági vonatkozású cikk közlésére kerül sor.

A harmadik általa, egy ideig a fentebb már említett Vida Károllyal közösen szerkesztett lap a „Kolozsvári Közlöny” című politikai hírlap volt, melyet 1856. októberétől 1859. december 29-éig, több, mint három éven át adott ki Mikó Imre hathatós támogatásával. Berde Árontól 1857 márciusában Dózsa Dániel vette át a lap szerkesztését, azonban a laptulajdonos Berde maradt.

Berde Áron szerepet vállalt az 1869-ben indított „Erdélyi Gazda” című folyóirat szerkesztésében is. 1882-ben a lap szerkesztőbizottságának elnöke lett. Közgazdasági tárgyú cikkeket is publikál ebben a lapban. 1883-ban a „Közgazdasági bajaink (A gazdasági hitel érdekében)” és a „Miképpen lehet a földadón könnyebbíteni” című vezércikkei ebben a lapban jelennek meg.

Említést érdemel, hogy számos tudományos tárgyú munkát közölt tekintélyes, széles körben olvasott hazai, elsősorban kolozsvári folyóiratban. Külföldön szerzett tapasztalatai segítették látásmódjának alakulásában és tudományos munkájában.

Természettudományi cikkei a „Mezei Naptár”-ban 1859-ben, az „Akadémiai Értesítő”-ben 1860-ban és a fentebb említett, általa szerkesztett illetve társszerkesztett lapok, folyóiratok hasábjain láttak napvilágot.

Figyelmet érdemlő egyháztörténeti, a Dávid Ferenc által 1568-ban alapított erdélyi Unitárius Egyházal foglalkozó dolgozatai a „Keresztény Magvető”-ben jelentek meg 1888-ban, néhány évvel halála előtt.

Berde Áron alapító tagja volt az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek. 1881 januárjában „A természet a nemzetgazdaságban” címmel előadást tartott az Erdélyi Múzeum-Egyesület Természettudományi Szakosztályának egyik ülésén. Ebben a nyomtatásban is megjelent előadásban a gazdaság jelentőségét hangsúlyozta a természet átalakításában. Berde Áron aktív részt vállalt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megalapításában is, melyre 1885 áprilisában került sor Kolozsváron. Az Egyesület választmányának is tagja lett. A szakmai elismerés jele volt az, hogy éveken át az Erdély Magyar Közművelődési Egyesület közgazdasági előadói tisztét is betöltötte.

Berde Áron, akit Gaal György joggal nevez Erdély „első közgazdász professzorának”, munkássága a jog és a közgazdaság oktatása területén kétségtelenül úttörő jellegű és ma is, elsősorban tudománytörténeti vonatkozásban, figyelmet érdemlő.

Berde Áron főbb munkái

Légtüneménytan s a két Magyarhon égalji viszonyai s ezek befolyása a növényekre és állatokra. I-II. kötet, Kolozsvár, 1847.; A chemia iskolája. Magány és iskolai használatra (Stöckhardt után fordította) Kolozsvár, 1849.; Mit tegyen az erdélyi gazda, hogy jólétre jusson? Kolozsvár, 1859. és A levegői nyirkosság némely égalji befolyása. In: Akadémiai Értesítő: A Matematikai és Természettudományi Osztály Közleményei. Budapest, 1860. 1. kötet; A vegytan iskolája. Dr. Stöckhardt után dolgozta Berde Áron, természettudományok tanára és a Magy. Tud. Akadémia I. tagja. Második, átdolgozott kiadás. Kolozsvár, 1863.; A tőkéről. Jogtudományi Közlöny 1872. (hat részben közölt tanulmány); A természet a nemzetgazdaságban. In: EMKE – Orvos-Természettudományi Értesítő VI (1881) III. Népszerű előadások 1. füzet 1-14. old.; A valuta-kérdés. Magyar Polgár 1881 (öt részben közölt tanulmány) és A takarékpénztári betétek megadóztatása. Kolozsvári Közlöny 1882 (négy részben közölt tanulmány).

Felhasznált irodalom

Nekrológok az MTA elhunyt tagjairól. XIV. Berde Áron (1819-1892). Akadémiai Értesítő II. 8. füzet (1892. augusztus 15.) 460-464. old.; Boros György: dr. Berde Áron. Unitárius Közlöny 1892.; A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem története és statisztikája. (Egybeállította Márki Sándor és Pisztóry Mór). Az egyetem ezredéves országos kiállítása alkalmából kiadva. Kolozsvár, 1896.; Pisztóry Mór: A kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara 1872-1895-ig. Budapest, 1896.; Pákéi Sándor József: Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése. 1885-1910. Kolozsvár, 1910.; Berde Béla: A Kolozs megyei Szucság község története. Budapest, 1914.; Márki Sándor: A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem története 1872-1922. Szeged, 1922.; Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története. (Szerkesztette Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos) Kolozsvár, 1941.; dr. Csiky Gábor: Emlékezés Berde Áronra és Mózsára. Unitárius Élet 1969.; Makkai László: A kolozsvári Ferenc József tudományegyetem története 1872–1918-ig. Budapest, 1987.; Gaal György: Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdasázig. Erdélyi Tudományos Füzetek 214. szám, Kolozsvár, 1993.; Pintér Mihály: Emlékezés egy nagy erdélyi tudósra. Száz esztendeje hunyt el Berde Áron egyetemi tanár. In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII. kötet. Budapest, 1994.; Emlékkönyv. „Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai.” Kiállítás és konferencia. (Szerkesztették Faragó József, Incze Miklós, Katona Szabó István) Budapest, 1996.; Százhuszonöt éve nyílt meg a kolozsvári tudományegyetem. Emlékkönyv. (Összeállította Gazda István) I-II. kötet, Piliscsaba, 1997.; Tonk Sándor: Erdély magyar egyeteme. In: 125 éves a kolozsvári egyetem. A Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatán 1997. november 21-én tartott emlékülés előadásai. (Szerkesztette Cseke Péter és Hauer Melinda) Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 1999.; Gaal György: Berde Áron, Erdély első közgazdász professzora. In: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX-XX. század). Romániai Magyar Közgazdász Társaság. Kolozsvár, 2001. 113-122. old. és Gaal György: Egyetem a Farkas utcában: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2012. 157-166. old.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu